

Maša Filipović

STANOVANJSKA RANLJIVOST V SLOVENIJI

ANALIZA NA PODLAGI RAZŠIRJENE DEFINICIJE BREZDOMSTVA

UVOD

Brezdomci so v javni percepciji pogosto povezani z osebnostnimi problemi in zlorabo alkohola. Tako percepcijo je potrdila tudi raziskava o ranljivih, težko zaposljivih skupinah, saj so strokovnjaki, ki delajo z brezdomci, kot najpogostejše razloge za brezdomstvo ocenili zlorabo alkohola in psihične težave, pogosto omenjen razlog pa je tudi nasilje v družini (Trbanc, Boškić, Kobal, Rihter 2003). Podobno so tudi raziskave v tujini pokazale na povezanost brezdomstva z zlorabami v otroštvu, nefunkcionalnimi družinami, zlorabo substanc, rizičnim spolnim vedenjem, problematiko duševnih bolezni in invalidnostjo (Razpotnik, Dekleva 2005: 270). Na podlagi takih raziskav lahko dobimo občutek, da je brezdomstvo posledica individualne, osebne usode posameznikov.

Vendar za večino ljudi brezdomstvo ni stalno stanje, ampak prehodno obdobje. »Medtem ko je stanovanjska ranljivost stalna življenjska izkušnja za nekatere, je slednja bolj običajno prehodno obdobje, ki sovпада s prehodnimi obdobji v posameznikovem življenjskem ciklu« (Edgar, Doherty, Meert 2002: 83; naš prevod). Zato je pomembno opazovati različna stanja, ki lahko na koncu pripeljejo do brezdomstva, torej do tega, da človek ostane brez strehe nad glavo. V to lahko pripeljejo zelo različne življenjske situacije – življenjske krize (npr. ločitev, smrt v družini, izguba zaposlitve), osebne krize (psihične težave, odvisnosti), nesreče (npr. rušitev doma, potres ipd.). Navadno pa so združeni različni dejavniki. Edgar, Doherty, Meert (*ibid.*) razlikujejo med strukturnimi, institucionalnimi, osebnimi in odnosnimi dejavniki brezdomstva. Večje tveganje brezdomstva imajo tudi specifične skupine, kot so revni, nezaposleni in nizko kvalificirani delavci. Avramov (1995: 136)

navaja kot najbolj »nevarno« kombinacijo dejavnikov, ki pripeljejo v stanovanjsko izključenost, pomanjkanje kvalifikacij in nizek dohodek (ali odsotnost stalnega dohodka) v kombinaciji s travmatskimi dogodki in specifičnimi osebnimi značilnostmi.

Brezdomce pogosto povezujejo s specifično skupino prebivalstva – samskimi moškimi srednjih let. Vendar to ne drži ne za Evropo ne za Slovenijo. Avramov (*op. cit.*: 165) je že pred desetletjem opozarjala na porast brezdomstva med mladimi, torej v občutljivem obdobju prehoda v odraslost, in na porast brezdomstva med mladimi družinami, ki travmatično zaznamuje življenja več generacij. Tudi Meert in sodelavci (2005) poudarjajo, da je v Evropi opazen trend večanja števila žensk in mladih med brezdomci. Enako se v Sloveniji povečuje število mladih brezdomcev, uporabnikov nedovoljenih drog, žensk z otroci in samskih oseb srednjih let (Černič Mali 2000, gl. tudi Mandič 1999).

Na te spremembe v strukturi brezdomcev vplivajo različni dejavniki. Avtorji (Edgar, Doherty, Meert 2002, Avramov 1995) v zvezi z razvojem novih ranljivih skupin naštevajo različne spremembe – demografske trende (staranje prebivalstva, manjša rodnost), spremembe v oblikah gospodinjstev in porast števila nekaterih tipov gospodinjstev (enostarševske družine, samska gospodinjstva, starejša gospodinjstva). Spremembe v strukturi gospodinjstev naj bi zmanjšale tradicionalno oporno vlogo družine (Edgar, Doherty, Meert 2002: 82). Na nastanek brezdomstva vplivajo torej strukturne spremembe.

Med najpogostejšimi strukturnimi razlogi za brezdomstvo so v literaturi poudarjeni stanovanjski dejavniki, kot so količina stanovanj na trgu in značilnosti najemnega sektorja. Zlasti na tem področju obstajajo tudi nekatere posebnosti

držav v tranziciji. V Sloveniji je stanovanjsko vprašanje pred osamosvojitvijo v največji meri reševala država. Po osamosvojitvi se je funkcija države prevesila iz »oskrbovalne« funkcije v t. i. »omogočanje«, pa ne le na stanovanjskem področju, temveč tudi na drugih. To je pomenilo tudi večja tveganja. Stanovanjsko področje se je s tranzicijo močno spremenilo in na njem je vloga države močno okrnjena. Med evropskimi državami ima Slovenija enega najnižjih deležev BDP za stanovanjsko področje (po podatkih Eurostata 2006). Stanovanjski problem in tveganje brezdomstva torej s spremembami sistema postane težje obvladljivo, zlasti za najbolj ranljive skupine prebivalstva.

Sodobno družbo lahko opišemo kot družbo, v kateri se število tveganj povečuje, zaradi česar jo mnogi avtorji, npr. Beck (1992), imenujejo »družba tveganja«. Ob povečevanju tveganj v družbi pa se ne povečujejo kolektivni odgovori nanje. Posamezniki ostajajo vedno bolj sami s svojimi težavami, odgovori na tveganje so prevladujoče individualni, kolektivnih pa je vedno manj. To še dodatno povečuje nemoč posameznikov, saj so številna tveganja v resnici individualno neobvladljiva. Politika ponuja kolektivne odgovore na tveganja v obliki specifičnih ukrepov za določene skupine prebivalstva ali v določenih situacijah. Zato je pomembno, da so tvegane situacije prepoznane kot take in da obstajajo zanje tudi politični odgovori.

V tem članku bom opazovala brezdomstvo in stanovanjsko ranljivost v Sloveniji. Pri tem izhajam iz široke definicije brezdomstva oz. stanovanjske izključenosti in poskusim opisati stanje s pomočjo različnih virov. Katere poti najverjetneje vodijo v brezdomstvo, torej, katera stanja in skupine v družbi imajo največjo stopnjo tveganja in tudi najmanj virov za spopadanje z njimi? V članku nadalje analiziram, kakšni so obstoječi odgovori na stanovanjsko ranljivost pri nas oziroma v kakšnem političnem kontekstu se ti odgovori oblikujejo. Kot poudarita Razpotnik in Dekleva (2005: 267), je poleg posameznikove vključenosti in vpetosti v sisteme za pojav brezdomstva ključna tudi (ne)povezanost institucij. S predstavitvijo obravnave brezdomstva v političnih dokumentih in načinov spopadanja s stanovanjsko problematiko želim narediti pregled stanja, ki bo pokazalo, kako pri nas delujejo in kako so povezane institucije, ki se spopadajo s to kompleksno problematiko.

DEFINICIJE BREZDOMSTVA IN STANOVANJSKE RANLJIVOSTI

Ena temeljnih definicij brezdomstva je, da gre za ljudi brez bivališča, ki so zato prisiljeni spati v javnih prostorih. Vendar večina definicij ni tako ozkih in navadno vključujejo različne stopnje stanovanjske ranljivosti. Tako je na primer v Veliki Britaniji definirano brezdomstvo kot stanje, ko »osebe ali gospodinjstva nimajo prebivališča v Veliki Britaniji ali nimajo prebivališča, v katerem bi lahko zakonito prebivali« (Neale 1997; naš prevod). Pogoj je torej zakonito prebivanje. Ni nujno, da oseba spi na ulici, da jo obravnavamo kot brezdomca ali brezdomko. Podobno strokovnjaki Sveta Evrope (Komisija za socialno politiko leta 1993) definirajo brezdomce kot posameznike ali družine, ki so brez trajne nastanitve v primernem osebem stanovanju (Mandič 1999: 13). Potrebni sta torej trajnost nastanitve in primernost stanovanja. Že bivanje v neprimernem stanovanju je dovolj, da posameznike oziroma gospodinjstva uvrstimo med brezdomce. Podobno tudi Fitzgerald, Shelley, Dail (2001: 123) navajajo kot temeljno definicijo brezdomstva, da posamezniki nimajo stalnega, primernega prenočišča oziroma prenočujejo (1) v nadzorovanih javnih ali zasebnih zavetiščih, (2) v začasnih prebivališčih za osebe, ki bodo institucionalizirane, (3) v javnih ali zasebnih prostorih, ki niso namenjeni prenočevanju ali jih človek navadno ne uporablja za prenočevanje. Tako lahko vidimo, da se stanovanjsko tvegane situacije prekrivajo z definicijami brezdomstva.

Tak pristop je prevzela tudi mednarodna federacija organizacij, ki se ukvarjajo z brezdomstvom (FEANTSA). Gre za t. i. ETHOS (»European typology of homelessness and housing exclusion«), ki bo opisan v nadaljevanju (podrobneje v Meert *et al.* 2004, Edgar, Meert 2005). Ta definicija brezdomstva, ki vključuje tudi temeljno metodologijo za opazovanje in spremljanje pojava, upošteva ne samo stanje najvidnejšega brezdomstva – tisti brez strehe nad glavo –, temveč tudi stanja povišanega tveganja brezdomstva, tj., stanovanjske ranljivosti. Njen namen je poleg spremljanja, opazovanja brezdomstva tudi omogočiti široko razpravo o tem pojavu.

Definicija ETHOS oblikuje tipologijo brezdomstva in stanovanjske izključenosti po fizični, družbeni in zakonski razsežnosti. Fizična je odsotnost fizičnega prostora za bivanje, »imeti streho nad glavo«. Zakonska je posedovanje zakonite

pravice za bivanje na določenem prostoru, v stanovanju. Družbena pa je posedovanje zasebnega prostora, v katerem se lahko odvijajo družbeni odnosi. Ranljive oz. izključene na stanovanjskem področju tako razdeli na štiri kategorije:

- osebe brez strehe nad glavo (*roofless*)
- osebe brez doma (*houseless*)
- osebe brez varne nastanitve (*insecure housing*)
- osebe v neprimernem stanovanju (*inadequate housing*).

V prvi kategoriji so posamezniki, ki jih najpogosteje povezujemo z brezdomstvom, torej tisti, ki spijo v javnem prostoru, na ulici ali v centrih za brezdomce (tu gre zlasti za omejene nastanitve, na primer le čez noč). To je najhujša oblika izključenosti, saj so v takem primeru osebe izključene po vseh treh razsežnostih, fizični, zakonski in družbeni.

Kategorija »osebe brez doma« označuje tiste, ki imajo dostop do različnih centrov, nimajo pa svojega doma. Sem sodijo tisti, ki so dalj časa v centrih za brezdomce, pa tudi v azilnih domovih, materinskih domovih in varnih hišah in v različnih oblikah podprtega bivanja. Ti sicer niso izključeni po fizični razsežnosti, saj imajo prostor (»streho nad glavo«), vendar so izključeni glede njegove uporabe v družbeni in zakonski domeni (nimajo zasebnosti, ne morejo prijaviti stalnega bivališča, ne morejo ga samostojno uporabljati).

Bivanje brez varnosti nastanitve vključuje najem brez zakonite pogodbe, bivanje pri sorodnikih in prijateljih (kot začasen izhod v sili), bivanje v stanovanju, v katerem gospodinjstvu grozi izselitev, in bivanje v nasilnem gospodinjstvu. Kot neprimerno stanovanje pa so opisani mobilni domovi (bivanje v prikolicah ipd.), nelegalno bivanje na posestvu, nelegalno bivanje v stavbi (*squatting*), bivanje v prostorih, ki so označeni kot neprimerni za bivanje po nacionalnih standardih (na primer v kletnih prostorih) in bivanje v okoliščinah ekstremne prenaseljenosti. V obeh kategorijah imajo gospodinjstva fizično stanovanje, vendar pa niso izpolnjeni zakonski pogoji varnosti, ali pa imajo neprimerne stanovanjske razmere¹.

Seveda ima ta široka operacionalizacija prednosti in slabosti. Med prednostmi je zagotovo

¹ V teh indikatorjih bi za temeljit pregled slovenskih razmer pogrešali zagotovo vsaj še dve kategoriji. Prva je »gradnja na črno«, ki bi jo uvrstili v nastanitve, kjer je stopnja varnosti manjša, saj je možnost, da bo dom porušen. Druga kategorija pa je bivanje brez urejenih dokumentov, kamor bi lahko uvrstili izbrisane.

ta, da se bolj zavedamo, da je problematika brezdomstva kompleksna, in da ne opazujemo brezdomstva kot končnega stanja, ampak opazujemo možne poti do brezdomstva (koncept *pathways*) in se tako navežemo na vprašanja stanovanjskega tveganja. To nam omogoči kompleksnejše in bolj integrirane prijeme za reševanje te problematike.

Ima pa tudi slabosti. Prva je že omenjena razširitev, ki morda pelje v »razvođenitev« samega koncepta, saj zajema zelo različne situacije. Druga je morda samo vprašanje širjenja definicije brezdomstva na osi stanovanjske problematike in vključevanje le nekaterih življenjskih situacij (nasilje, institucionalno bivanje) kot možnih situacij tveganja; druge življenjske situacije in s tem specifične skupine ostanejo zunaj koncepta. To je kritiziral na primer Tosi (2005). Poudaril je, da tako široka definicija, ki predvideva negativno pot navzdol po statusih stanovanjske izključenosti, ne upošteva, da ta negativni trend ni nujen. Opozarja, da se polja zaradi ozke definicije brezdomstva prekrivajo in jih je zato težko definirati. Hkrati je širjenje brezdomstva v smeri možnih razlogov po njegovem mnenju preveč arbitrarno in nejasno.

Zato je treba morda te razširjene definicije opazovati zlasti kot definicije stanovanjske izključenosti in stanovanjske problematike, ki lahko vodijo tudi v brezdomstvo. Vendar je ta razširitev pomembna, saj tako situacija ni več omejena le na en ozek segment prebivalstva, s tem pa se odpira tudi večja možnost političnega pritiska za reševanje problematike brezdomstva.

STANOVANJSKA RANLJIVOST V ŠTEVILKAH

Na podlagi definicije brezdomstva in stanovanjske ranljivosti po ETHOS bom analizirala stanje pri nas. S tem želim zlasti pokazati, kolikšen del prebivalstva se spopada z različnimi oblikami stanovanjske ranljivosti. Pri tem so podatki o brezdomstvu in stanovanjski ranljivosti pomanjkljivi. Tako v Sloveniji ni sistematičnega zbiranja podatkov o številu brezdomcev (v najožjem pomenu). Na podobne težave naletimo tudi pri drugih kategorijah brezdomstva in stanovanjske ranljivosti po ETHOS. Zato se bom oprla na zelo različne vire, s tem pa podoba stanovanjske ranljivosti ne bo povsem koherentna. Vendar menim, da omogoči vsaj okvirno oceno razširjenosti stanovanjske ranljivosti in brezdomstva.

»BREZ STREHE NAD GLAVO«

Ugotoviti, koliko je brezdomcev (v ožjem pomenu) v državi ali mestu, ni lahka naloga. V tujini uporabljajo različne metodologije, od nključnega štetja po ulicah na določeno noč pa do natančnega vodenja prehoda oseb v centrih za brezdomce. V Sloveniji za zdaj ne uporabljamo nobene od teh metod, zaradi česar so glavni vir informacij ocene oseb, ki se ukvarjajo z brezdomci (vodje centrov za brezdomce, posamezniki v prostovoljskih organizacijah ipd.). Zadnje ocene za celotno Slovenijo se gibljejo med 800 in 1.200 oseb². Vključeni so tako občasni uporabniki storitev za brezdomce kot redni uporabniki, ki lahko tudi že dalj časa bivajo v centrih za brezdomce. S tem torej deloma naslavljamo drugo kategorijo brezdomcev, tistih, ki imajo streho nad glavo, vendar nimajo doma. Dodaten vir podatkov je ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, ki zbira podatke o programih, ki jih subvencionira. Tako je v letu 2005 subvencioniralo 12 programov za brezdomce. Zavetišča za brezdomce so vključevala 90 oseb, skozi druge programe (dnevni centri, delitve hrane, oblačil ipd.) pa je bilo doseženih še dodatnih 800 oseb³. Na podlagi števila postelj v zavetiščih, kot ponekod tudi opazujejo brezdomstvo, pa lahko v Sloveniji ocenimo število brezdomcev na približno 100 oseb.

Tabela 1: Število zavetišč v l. 2005 (ki jih financira MDDSZ)

Mesto	Število postelj
Ljubljana	45-50
Maribor	25
Celje	23
Slovenj Gradec	5
Krško	5
skupaj	108

Vir: MDDSZ (odgovor na poizvedbo, junij 2006)

² Cvetič (2004) ocenjuje stanje na 800 do 1000; vodja centra za brezdomce v Ljubljani pa na 1200 (Filipovič 2005). Podobno oceno 1000 oseb na podlagi ocen v večjih mestih poda tudi Grabrijan (2006).

³ Poleg zavetišč za brezdomce so pomembne tudi krizne nastanitve za mlade. Slednje se razvijajo v zadnjem času, kar je med drugim tudi odgovor na že omenjen trend k povečevanju števila mladih med brezdomci. Glede na podatke MDDSZ je bilo v Sloveniji sedem kriznih centrov za mlade, s skupno kapacitetami 57 postelj.

»BREZ DOMA«

Druga skupina po definiciji ETHOS je izrazito raznovrstna, saj gre za različnečasne ali pa morda tudi nekoliko bolj stalne oblike bivanja. Sem sodijo azilni domovi, varne hiše in materinski domovi. V Sloveniji je en azilni dom, njegova kapaciteta pa 203 postelje. Po podatkih Inštituta za socialno varstvo je v letu 2005 v Sloveniji delovalo 16 varnih hiš in materinskih domov, v obdobju od januarja do junija 2005 pa se je vanje zateklo 377 žensk in otrok (Smolej, Nagode 2005).

Med posebne podprte oblike bivanja bi lahko uvrstili tudi stanovanjske skupine za odrasle. Gre zlasti za posameznike s težavami v duševnem zdravju, ki potrebujejo pomoč pri samostojnem bivanju v skupnosti. Po podatkih Inštituta za socialno varstvo je bilo v letu 2005 v take oblike bivanja vključenih 120 oseb (*ibid.*). Stanovanjske skupine sočasna rešitev, zaradi česar jih lahko uvrstimo v to kategorijo brezdomstva, vendar pa pogosto postanejo stalna rešitev stanovanjskega vprašanja teh ljudi.

Deloma bi lahko v to kategorijo uvrstili tudi nujne bivalne enote. To je eden od instrumentov za akutno reševanje problematike brezdomstva, podobno kot to rešujejo različne druge oblike začasne nastanitve, na primer centri za brezdomce. Dodeljene so neposredno v nujnih primerih. Pogosto so uporabljene v primerih deložacije, pa tudi za osebe, ki izgubijo status v drugih oblikah začasne nastanitve (npr. matere z otroki v materinskih domovih) ali za ljudi po odpustu iz zapora. Stanovanjski zakon zaanje dovoljuje nižji stanovanjski standard⁴. V mestni občini Ljubljana imajo trenutno oddanih 108 bivalnih enot, v katerih biva 279 oseb. Povprečna velikost posamezne bivalne enote je 23 m², povprečna velikost na osebo pa 10 m² (Hegler 2006: 12).

V drugo kategorijo brezdomcev se po definiciji ETHOS uvrščajo tudi posamezniki, odpušteni iz institucionalne skrbi, na primer iz bolnišnic in zaporov. Tu so podatki izrazito skopi. Podatek o odpustu bolnikov iz bolnišnice nam nič ne pove o

⁴ Stanovanjski zakon 2003 v 6. členu definira bivalne enote kot enote namenjene začasnemu reševanju stanovanjskih potreb socialno ogroženih oseb. Razvrščajo se na bivalne enote s souporabo sanitarij in kuhinje, bivalne enote s sanitarijami oziroma kopalnico in souporabo kuhinje ter bivalne enote s kopalnico in mini kuhinjo.

Tabela 4: Gospodinjstva, ki živijo v neprimernem stanovanju

	Število gospodinjstev	Delež
brez kopalnice v stanovanju	35.016	5,16 %
brez stranišča v stanovanju	32.921	4,85 %
brez kuhinje v stanovanju	9.113	1,34 %
živi v kleti	10.471	1,54 %
št. vseh gospodinjstev	678.950	
	število oseb	
živi v prostoru, ki ni namenjen za bivanje	1.194	

Vir: Popis 2002 (www.stat.si)

številu ljudi, ki se potem srečajo z stanovanjskimi težavami. Dostopni pa so podatki glede oseb, izpuščenih iz zaporov. Po podatkih uprave za izvrševanje sankcij je bilo v letu 2005 iz zapora (in drugih institucij zaprtega tipa) izpuščenih 1.719 oseb. 32 oseb že prej ni imelo doma, 39 pa jih je izgubilo dom med bivanjem v zaporu. Približno 4 % oseb po izpustu nima urejene nastanitve, 2 % pa je nameščenih v prehodni dom za tujce.

»BREZ VARNEGA DOMA«

V tretjo kategorijo po ETHOS sodijo tisti, ki nimajo varnega bivališča. Podatkov, koliko gospodinjstev je izgubilo stanovanje zaradi izvršbe, ni na voljo. Podobno ni mogoče dobiti podatka o številu ljudi, ki živijo v nasilnih odnosih, ali pa o številu ljudi, ki živijo pri sorodnikih, prijateljih le začasno, neprosto voljno (kot izhod v sili). Pomanjkanje podatkov kaže, da varnost nastanitve ni v ospredju obravnave in tudi ni opazovana kot del stanovanjske ranljivosti. In vendar je trajnost in varnost nastanitve eno od osnovnih meril primernosti stanovanja v evropskem in širšem prostoru (kot je zapisano na primer v *Agendi habitat...* 1996; za več o tem gl. Mandič 1999).

Okvirno oceno lahko dobimo glede varnosti najema. Po zadnjih podatkih stanovanjske ankete 2005⁵ je 14 % najemnikov brez najemne pogodbe (Mandič 2006). To lahko vzamemo kot manj varno obliko nastanitve, saj najemnik ni zaščiten, če mu najemodajalec samovoljno odpove najemno

⁵ Stanovanjska anketa 2005. Razvojno raziskovalni projekt Naročnik: Stanovanjski sklad RS. Izvajalec: Univerza v Ljubljani, FDV, Inštitut za družbene vede (IDV), Center za proučevanje družbene blaginje (CDB) Vodja: dr. Srna Mandič.

razmerje. Čeprav je delež najemnikov pri nas majhen⁶, pa vseeno tak delež brez pravne zaščite ni zanemarljiv.

»NEPRIMEREN DOM«

Četrta kategorija po tipologiji ETHOS je bivanje v neprimernem stanovanju. V Sloveniji je stanovanjski zakon iz leta 1991 definiral primerno stanovanje kot stanovanje, ki ima poleg dnevne sobe, kuhinje in kopalnice dovolj sob, da zadovolji potrebe gospodinjstva; pri tem spalnica zadostuje za dve osebi, kabinet pa za eno. Novi stanovanjski zakon iz leta 2003 pa definira kot za bivanje primerno stanovanje tisto, ki zadostuje gradbenim standardom in ima dovoljenje za bivanje. Nacionalni standardi so izredno ohlapni in ne omogočajo oblikovanja jasnih meril za neprimerno stanovanje (za več o definiciji primerne stanovanja gl. Mandič, Filipović 2005). Kot najnižje standarde primernosti bi lahko določili bivanje v vlažnem, kletnem stanovanju ali v prostorih, ki izhodiščno niso bili namenjeni za bivanje. Koliko gospodinjstev živi v takih razmerah po podatkih popisa 2002, kaže tabela 4.

Prostori, ki niso namenjeni za bivanje, so poslovni prostori, hotelske sobe, garaže, ute, kleti, šotori ipd.

Poleg fizičnih in infrastrukturnih pomanjkljivosti je lahko stanovanje neprimerno tudi zaradi prevelikega števila ljudi, ki bivajo v njem, torej zaradi prenaseljenosti. Stanovanjski zakon iz leta 1991 je v definiciji primerne stanovanja obravnaval razmerje med številom sob in oseb. V stanovanjskem zakonu 2003 tega poudarka ni

⁶ Po podatkih stanovanjske ankete je delež najemnikov neprofitnih stanovanj 5%, profitnih (in službenih) najemnih stanovanj pa 4,2%.

Tabela 5: Primerna velikost stanovanja

Število oseb v gospodinjstvu	Merila za neprofitna stanovanja	Merila po stanovanjskem zakonu (1991)
	Velikost stanovanja (v m ²)	Velikost stanovanja (št. sob)
1	20 do 30	1,5
2	30 do 45	2
3	45 do 55	2,5
4	55 do 65	3
5	65 do 75	3,5
6	75 do 85	4

Tabela 6: Gospodinjstva po številu članov glede na velikost stanovanj

Število oseb v gospodinjstvu	Velikost stanovanja (v m ²)								Skupaj (n = 4007)
	do 19	20-30	30-45	45-55	55-64	65-74	75-84	več kot 85	
1 (n = 769)	1 % (0,2 %)	7,2 % (1,4 %)	21,8 % (4,2 %)	19,4 % (3,7 %)	16,3 % (3,1 %)	12 % (2,3 %)	5,3 % (1 %)	17 % (3,3 %)	100 % (19,2 %)
2 (n = 932)		1,9 % (0,4 %)	15 % (3,5 %)	14,4 % (3,3 %)	15,9 % (3,7 %)	13,8 % (3,2 %)	11,3 % (2,6 %)	27,7 % (6,4 %)	100 % (23,3 %)
3 (n = 874)		1,5 % (0,3 %)	8,2 % (1,8 %)	12,2 % (2,7 %)	17,3 % (3,8 %)	12,1 % (2,6 %)	14,1 % (3,1 %)	34,6 % (7,5 %)	100 % (21,8 %)
4 (n = 966)			5,3 % (1,3 %)	11,2 % (2,7 %)	12,4 % (3 %)	11,6 % (2,8 %)	14,5 % (3,5 %)	45 % (10,9 %)	100 % (24,1 %)
5 (n = 301)			2 % (0,1 %)	6,3 % (0,5 %)	9,6 % (0,7 %)	9 % (0,7 %)	16,3 % (1,2 %)	56,8 % (4,3 %)	100 % (7,5 %)
6 (n = 121)			1,7 % (0,0 %)	7,4 % (0,2 %)	9,1 % (0,3 %)	6,6 % (0,2 %)	14 % (0,4 %)	61,2 % (1,8 %)	100 % (3 %)
Skupaj	0,2 %	2,1 %	11 %	13,1 %	14,7 %	11,9 %	11,9 %	35,1 %	100 %

Vir: Stanovanjska anketa 2005 (FDV IDV, CDB).

Opomba: Iz tabele so izpuščena velika gospodinjstva (7 ali več oseb), saj je njihovo število majhno (n = 44). Podatki v oklepaju so deleži od celote. Ležeče številke veljajo za skupine, ki živijo v prenaseljenem stanovanju (po merilih za neprofitna stanovanja).

več, se pa sklicuje na primerne dimenzije glede na pravila, uporabljena pri dodeljevanju neprofitnih stanovanj. V pravilniku za oddajo neprofitnih stanovanj v najem je standard primerne velikosti stanovanja definiran glede na število oseb v gospodinjstvu. Kriterij je podan v tabeli 5. Vendar ne razlikuje med odraslimi člani in otroki in glede na starost in spol otrok, ki ju upoštevajo ponekod v tujini.

Glede na podatke stanovanjske ankete, opravljene v letu 2005, bi bil delež gospodinjstev, ki ne živi v primernem stanovanju, po merilih za neprofitna stanovanja 12 % vseh gospodinjstev. Natančni izračuni so prikazani v tabeli 6.

Podatki kažejo, da brezdomstvo in stanovanjska ranljivost nista zanemarljiv pojav. Neprimerne stanovanjske situacije ima zagotovo več kot 12 % gospodinjstev. V nadaljevanju bomo analizirali politične aktivnosti, ki naj bi pomagale posameznikom pri spopadanju s temi tveganji.

POLITIČNI OKVIR(I)

Eden od osnovnih ciljev definicije po ETHOS je bil omogočiti politikom pregled in razumevanje razmer brezdomstva in stanovanjske izključenosti, njihovo empirično spremljanje in na tej podlagi

tudi načrtovanje različnih ukrepov za reševanje te problematike. Kot pravita Hogwood in Gunn (v Mandič 1999: 39), vprašanje postane težava in je priznано kot družbeni problem, ko zadosti dovolj vplivnih ljudi meni, da gre za težavo, ki terja ukrepanje. Pri tem je pomembno, da definicija problema deloma že določa tudi načine njegovega reševanja: »Ideje in koncepti so nujen del politike, saj predstavljajo koncepte o tem, kakšno na bi bilo najprimernejše ravnanje, kako naj bi prišli do cilja.« (John 1998: 145; naš prevod.) Od opredelitve problema pa je odvisno tudi njegovo reševanje (Parsons 1999). Če je torej brezdomstvo postavljeno samo v ozki kontekst »problematičnih« in »asocialnih« posameznikov, je temu primerno tudi reševanje, torej le parcialno in ne celostno, usmerjeno samo na to majhno skupino ljudi, ne upoštevajoč dejavnike, ki so jih pripeljali v ta položaj.

Zelim torej analizirati, kako so se stanovanjski problemi artikulirali v slovenskem političnem prostoru – kako določene »probleme« obravnavajo izbrani politični dokumenti, ali so sploh definirani kot problem in kako so definirane rešitve tega problema, ki pokažejo, kako ga razumemo. Pri tem torej izhajam iz konstruktivističnega pristopa, kjer realnost ni dana, ampak jo ljudje soustvarjamo s svojimi definicijami, opazovanji in dejanji.

OBRAVNAVA STANOVANJSKE RANLJIVOSTI V POLITIČNIH DOKUMENTIH

Glavni okvir stanovanjske politike in njenih ukrepov v Sloveniji določata stanovanjski zakon iz l. 2003 in nacionalni stanovanjski program iz l. 2000. Stanovanjski zakon ne omenja stanovanjsko najbolj tveganih situacij – ne govori o neprimernem stanovanju, prenaseljenosti, deložacijah ali brezdomstvu. Izjema je opredelitev neprofitnih najemnih stanovanj kot instrumenta za pomoč ranljivim skupinam, ki same niso zmožne poskrbeti za rešitev stanovanjskega problema. To kaže, da pri nas socialna funkcija stanovanja ni poudarjena (več v Mandič, Filipović v tisku; za podrobnejšo analizo stanovanjskega zakona in o njegovi pomanjkljivi obravnavi socialne razsežnosti stanovanja gl. Boškič 2003).

Nacionalni stanovanjski program (2000; v nadaljevanju NSP) definira aktivnosti države na stanovanjskem področju do leta 2009. Cilj programa je omogočiti vsem, da »realizirajo svojo temeljno pravico do primerne stanovanja, v ustreznem

časovnem okviru, z lastnim prizadevanjem in s pomočjo skupnosti« (NSP 2000: 6). Država naj bi torej ustvarjala samo pogoje, posamezniki pa naj bi sami reševali svoje stanovanjsko vprašanje.

Glavna problema na stanovanjskem področju, kot so zapisali v NSP, sta neskladje med povpraševanjem in ponudbo in majhen delež nove gradnje. Problemi ne-varne nastanitve, tveganih stanovanjskih situacij, brezdomstva in neprimernih stanovanj so v ozadju ali pa sploh niso omenjeni. Ukrepi države za reševanje tveganih stanovanjskih situacij so zasilna bivališča, subvencije najemnin, večanje deleža neprofitnih stanovanj in hipotekarni krediti. Podrobneje jih obravnavamo v nadaljevanju.

Odsotnost omembe brezdomstva in tudi drugih oblik stanovanjske ranljivosti v dokumentih, ki se nanašajo na stanovanjsko politiko v Sloveniji, kaže, da ta tveganja niso opredeljena kot stanovanjska, temveč socialna, in tako bolj pogosto stvar osebnih (napačnih) odločitev, življenjskih okoliščin ipd. Več o tej problematiki zato najdemo v programih s socialnega področja, kot so Nacionalni program socialnega varstva (do leta 2005), Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006-2010, Program boja proti revščini in socialni izključenosti (MDDSZ) in Nacionalni akcijski načrt o socialnem vključevanju 2004-2006. V nacionalnem programu socialnega varstva iz l. 2005 so glavni ukrepi za reševanje problema brezdomstva subvencije, ustanavljanje stanovanjskih skupin, nastanitve za uporabnike drog in žrtve nasilja in nastanitve za brezdomce. Ti ukrepi so namenjeni reševanju krizne situacije in zagotavljajo zlasti začasne oblike nastanitve. Podobno so v nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006-2010, kjer je skrb za ranljive skupine prebivalstva, med katerimi so tudi brezdomci, navedena kot ena glavnih strategij, rešitve le začasne oblike nastanitve, in sicer mreže materinskih domov, zavetišč za ženske, stanovanjskih skupnosti (za posameznike s težavami v duševnem zdravju), nastanitvene terapevtske skupnosti za uživalce drog, sprejemališča za brezdomne uživalce nedovoljenih drog in sprejemališča za brezdomce.

Brezdomstvo in tudi druge oblike stanovanjske ranljivosti so torej pogostejše opredeljeni kot socialni in ne stanovanjski problem. Kot pravi Parsons (1999), se na take opredelitve veže tudi način reševanja. V slovenskem političnem kontekstu rešujemo stanovanjske probleme zlasti v povezavi

z drugimi socialnimi problemi. Podobno sta ugotovili Boškič in Filipović (2002), da se stanovanjski problemi pogosto rešujejo le, če so prevedeni v druge oblike, npr. nasilje v družini, psihične težave ipd. V tujini pa je, narobe, vedno bolj v ospredju pristop »housing first« (najprej stanovanje), na primer pri danskem primeru »Freak housing for freak people« (kar bi lahko prevedli kot »nenavadna stanovanja za nenavadne ljudi«), kjer je cilj najprej zagotoviti stanovanje in šele potem druge storitve in pomoč (Feantsa Shadow peer review 2005).

UKREPI ZA REŠEVANJE STANOVANJSKEGA PROBLEMA RANLJIVIH

Ukrepi za reševanje stanovanjske ranljivosti odsklavajo razumevanje problematike (in njenege obsega) in so torej relevantni za analizo tega, kako stanovanjsko ranljivost vidijo odločujoči ljudje oz. oblikovalci politik. Glavni ukrepi v Sloveniji, ki naj bi omogočili dostop do stanovanj in so tudi omenjeni v analiziranih dokumentih, so:

- neprofitna stanovanja
- stanovanjske subvencije
- stanovanjska posojila
- zavetišča in zasilna bivališča oz. nujne bivalne enote.

Temeljna rešitev najskrajnejše oblike stanovanjske ranljivosti, brezdomstva, so različne oblike krizne nastanitve, kot so bivalne enote in centri za brezdomce. To so tudi poglobljeni mehanizmi, ki so v povezavi s tem problemom pri nas omenjeni v relevantnih političnih dokumentih. Vendar gre le za začasne rešitve najakutnejšega problema, ne rešijo pa stanovanjske problematike ranljivih skupin dolgoročno.

V stanovanjskih dokumentih so poudarjeni še drugi instrumenti za reševanje stanovanjske

problematike. Poglavitni so neprofitna stanovanja. Oddajajo jih občine in neprofitne stanovanjske organizacije, ki se pojavijo šele po letu 1991. Po denacionalizaciji se je v državni (zlasti občinski) lasti ohranil le majhen delež stanovanj, medtem ko je bilo novogradenj precej manj, kot je bilo predvideno. Kot opozarjata Mandič in Filipović (v tisku), je bila napoved za delež neprofitnih (in socialnih) stanovanj 19 %, dejansko stanje pa je okoli tretjina tega. Število prosilcev tako znatno presega število neprofitnih stanovanj, ki so na voljo. V Ljubljani je svoj stanovanjski položaj s pomočjo razpisa v letu 1995 rešilo 6,8 % prosilcev in nekoliko več v naslednjih letih – 9,7 % v letu 2005 (Hegler 2006). Ta delež očitno le počasi narašča in je zelo majhen.

Poleg tega neprofitna stanovanja niso dostopna vsakomur. Pogoj je namreč stalno bivališče v občini, kjer prosilec zaprosi za stanovanje, kriterij za dodelitev pa je tudi dolžina bivanja v občini. To postavlja v neenak položaj migrante, selivce ipd. Manjša dostopnost je tudi zaradi visokih stanovanjskih stroškov, pri čemer se neprofitna najemnina povečuje. Po novem pravilniku za določanje neprofitne najemnine lahko namreč ta vsebuje tudi faktor lokacije. To lahko poveča najemnino za 30 %. Tako so lahko stanovanjski stroški veliko breme za gospodinjstvo tudi v neprofitnem stanovanju. Po ugotovitvah stanovanjske ankete 2005 so s stanovanjskimi stroški najbolj obremenjena (glede na dohodek) prav gospodinjstva v neprofitnih stanovanjih (Cirman 2006). Neprofitna stanovanja so torej pomemben instrument za preprečevanje stanovanjske ranljivosti, vendar v Sloveniji izrazito okrnjen.

Stanovanjske subvencije so drug pomemben instrument za preprečevanje stanovanjske izključenosti ranljivih skupin. Dodeljujejo jih centri za socialno delo, pri čemer je kriterij primernosti

Tabela 8: Subvencije najemnin – število in spremembe kriterijev maksimalnega dohodka gospodinjstva

Število članov gospodinjstva	Dohodkovna meja za gospodinjstvo	
	pred 2005	2005
1	86.000 SIT	85.000-90.000 SIT
2	170.000 SIT	140.000-150.000 SIT
3	220.000 SIT	170.000-180.000 SIT
4	280.000 SIT	195.000-210.000 SIT
	2004	2005
Število prejemnikov	6.900	5.400
Izplačane subvencije	1.210.000.000 SIT	930.000.000 SIT

Vir: MOP: Predlog popravka stanovanjskega zakona (2006)

višina dohodka. Novi sistem stanovanjskih subvencij je stopil v veljavo 1. 1. 2005. Prinaša povečanje subvencije (lahko sega do 80 % najemnine), vendar se je dohodkovni prag za dodeljevanje subvencije znižal (dohodek ne sme presegati minimalnega dohodka, povečanega za 30 % in za vsoto najemnine). Hkrati je subvencionirana le najemnina za »primerno« velikost stanovanja glede na število članov gospodinjstva, ne pa glede na dejansko velikost stanovanja. Vse to seveda pomeni, da pogoje za dodelitev subvencije izpolnjuje manj ljudi. Spremembe v dohodku kot kriteriju za stanovanjsko subvencijo in spremembe v dodeljenih subvencijah so prikazane v tabeli 8. Kot je razvidno, se je število prejemnikov zmanjšalo za petino. Tudi subvencije so torej instrument, ki ne reši stanovanjskega problema za veliko ljudi. Poleg tega so vidne tudi težnje k omejevanju.

Tretji ukrep so stanovanjska posojila. Ta so bila v 80-ih zelo razširjen ukrep, saj jih je bilo na letni ravni po podatkih statističnega letopisa iz leta 1984 dodeljenih približno 30.000. V zadnjih letih je to povprečje le okoli 4.000 (Mandič, Boškič, Filipovič, Pezdir 2004). To kaže na primanjkljaj enega od pomembnih ukrepov za reševanje stanovanjskega vprašanja. Stanovanjski sklad naj bi v okviru nacionalne varčevalne sheme omogočil najem ugodnih stanovanjskih posojil, namenjenih nakupu, prenovi ali gradnji stanovanja. Od leta 1999 je tako stanovanjski sklad sklenil 77.795 pogodb za stanovanjsko posojilo (Poročilo o delovanju nacionalne varčevalne sheme 2005). Vendar so ti ukrepi poželi kar nekaj kritik zaradi majhne učinkovitosti in premajhne ciljne usmerjenosti na najbolj ranljive skupine⁷. Tudi ta ukrep se torej kaže kot okrnjen.

SKLEP

V članku smo predstavili razširjeno definicijo brezdomstva, ki omogoča opazovati različna stanovanjska tveganja. Prednost koncepta ETHOS je, da razširi možnost politične diskusije fenomena in tako omogoči boljšo povezanost med različnimi rešitvami, ki smo jih prej morda videli kot reševanje

⁷ Državno vlogo na tem področju v veliki meri vedno bolj dopolnjuje zasebni sektor, predvsem banke, ki so začele ponujati fleksibilna in primerljivo ugodna stanovanjska posojila. Vendar slednja pogosto niso dostopna najbolj ranljivim.

ločenih problemov različnih skupin. Analiza slovenskega prostora je pokazala, da stanovanjska tveganja niso zanemarljiv pojav. Z njimi se namreč spopada kar precejšen delež prebivalstva, saj 12 % gospodinjstev živi v neprimernem stanovanju glede na razmerje med velikostjo stanovanja in številom članov gospodinjstva.

Nadaljnja analiza političnih rešitev stanovanjskih tveganj in njihova obravnava v stanovanjskih dokumentih sta pokazali precejšno pomanjkljivost obstoječih instrumentov za reševanje težav različnih skupin in različnih tveganj. Osredotočeni so zlasti na začasne oz. prehodne rešitve stanovanjske problematike, kot so zasilna bivališča. Manj pa je na voljo instrumentov za dolgoročno reševanje stanovanjskega vprašanja ranljivih skupin. Zagotovo je nujno povečati neprofitni javni sektor, da najranljivejše skupine ne bi postale ulete v te začasne rešitve.

Stanovanjska tveganja pa niso odvisna le od stanovanjske politike, ampak tudi od drugih politik, ki vplivajo na posameznikovo možnost zagotavljanja primerne stanovanja. Kot poudarita na primer Razpotnik in Dekleva (2005: 266), je »brezdomstvo potrebno ugledati in misliti kot kompleksen družbeni pojav, ki ima svoje izvore v načinu delovanja vseh družbenih institucij«. Na področju podpore brezposelnim prihaja do krčenja pravic in strožjih kriterijev, na kar opozarjata Črnak Meglič (2005) in Kopač (2005). Na podlagi te poostritve se je izrazilo zmanjšalo število prejemnikov nadomestil za obdobje brezposelnosti. To pomeni, da lahko po izgubi zaposlitve hitreje nastopi tudi stanovanjsko tveganje. Tudi na področju socialne zaščite in zdravstvenega varstva je bilo veliko sprememb, ki so skrčile pridobljene pravice (gl. Črnak – Meglič 2005). Krčenje pravic posameznikov do različnih oblik pomoči in socialnega varstva vpliva na večanje stanovanjske ranljivosti. Stanovanjska politika se na to ne odziva s povečevanjem instrumentov za preprečevanje stanovanjske ranljivosti, temveč ravno narobe, krčijo se tudi ti.

VIRI

- Agenda Habitat and Istanbul Declaration* (1996). New York: United Nations Department of Public Information.
- Avramov, D. (1995), *Homelessness in the European Union: Social and Legal Context of Housing Exclusion in the 1990s*. Brussels: Feantsa.
- Beck, U. (1992), *Risk Society*. London: Sage.

- Boškič, R (2003), »Ljubo doma, kdor ga ima«: Analiza predloga novega stanovanjskega zakona skozi leče etike skrbi. V: Sevenhuisen, S., Švab, A. (ur.), *Labirinti skrbi: Pomen perspektive etike skrbi za socialno politiko*. Ljubljana: Mirovni inštitut (87–102).
- Boškič, R, Filipovič, M. (2002), Ranljivost na stanovanjskem področju: Kako jo zaznavajo organizacije in oblikovalci politik v Sloveniji. V: Mandič, S., Filipovič, M. (ur.), *Stanovanjske študije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (71–92).
- Cirman, A. (2006), Kako dosegljiva so stanovanja za slovenska gospodinjstva. V: Mandič, S., Cirman, A. (ur.), *Stanovanje v Sloveniji 2005*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (55–69).
- Črnič Mali, B. (2000), Programi stanovanjske oskrbe s cenovno dosegljivimi stanovanji in podpore brezdomcem. V: Mandič, S. (ur.), *Programi stanovanjske oskrbe posebnih družbenih skupin: Kakovost in nove povezave*. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije (raziskovalno poročilo).
- Črnak – Meglič, A. (2005), Razvoj države blaginje v devetdesetih letih in na začetku novega stoletja. V: Črnak – Meglič, A. (ur.), *Otroci in mladina v prehodni družbi: Analiza položaja v Sloveniji*. Ljubljana: Založba Aristej (17–38).
- Edgar, B., Doherty, J., Meert, H. (2002), *Access to Housing: Homelessness and Vulnerability in Europe*. Bristol: Policy.
- Edgar, B., Meert, H. (2005), *Fourth Review of Statistics on Homelessness in Europe: Developing an Operational Definition of Homelessness*. Brussels: Feantsa.
- Eurostat: Statistics in focus, 11/2006. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ity_offpub/ks-nj-06-011/en/ks-nj-06-011-en.pdf (6. 11. 2006).
- Feantsa Shadow peer review 2005: Homelessness in Denmark: Freak Houses for Freak People or Unusual Housing for Unusual Lifestyles. http://www.feantsa.org/files/social_inclusion/Peer%20Review/EN_PeerRev2005_final.pdf (23.11.2006).
- FEANTSA (European Federation of National Organisations Working with the Homeless). <http://www.feantsa.org> (3. 12. 2006).
- Filipovič, M. (2005), *National Report on Homelessness*. Brussels: Feantsa.
- Fitzgerald, S. T., Shelley, M. C., Dail, P. W. (2001), Research on Homelessness: Sources and Implications of Uncertainty. *American Behavioral Scientist*, 45, 1: 121–148.
- Grabrijan, B. (2006), Brezdomci, socialnovarstveni programi in stanovanjska izključenost v Sloveniji. Prispevek na konferenci *Brezdomstvo in stanovanjska izključenost v EU: Odzivnost politik in primeri dobre prakse*. Ljubljana, 28. september 2006 (neobjavljeno).
- Hegler, J. (2006), Ljubljancanke in Ljubljancani imamo najbolj pestro stanovanjsko oskrbo v Republiki Sloveniji. *Glasilo Mestne občine Ljubljana*, 7, 11:4–15.
- John P. (1998), *Analysing Public Policy*. London: Pinter.
- Kopač, A. (2005), *Governance Arrangements of Career Guidance in Slovenia: Slovene National Report*. WP1. Guidance in Europe. ES/O4/C/F/RF. Ljubljana: FDV.
- Mandič S. (2006), Stanovanje in kakovost življenja. V: Mandič, S., Cirman, A. (ur.), *Stanovanje v Sloveniji 2005*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (15–52).
- (1999), Stanovanjska tveganja, ranljive skupine in novi pogledi. V: Mandič, S. (ur.), *Pravica do stanovanja. Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (11–42).
- Mandič, S., Boškič, R., Filipovič, M., Pezdir, T. (2004), *Policy Measures to Ensure Access to Decent Housing for Migrants and Ethnic Minorities: Slovenian National Report*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mandič, S., Filipovič, M. (2005), Stanovanjski primanjkljaj v Sloveniji: Problem, ki ga ni? *Teorija in praksa*, 42, 4/6: 704–718.
- (v tisku), Učinki tranzicijskih politik na stanovanjsko oskrbo v neprofitnem/socialnem sektorju. V: Sendi, R. (ur.), *Stanovanjska reforma: Pričakovanja, potrebe in realizacija*. Ljubljana: Urbanistični inštitut, Zbirka Urbani izziv – publikacije.
- MDDSZ (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve): Program boja proti revščini in socialni izključenosti 2000. <http://www.mddsz.gov.si> (23. 11. 2006).
- Meert, H., Benjaminson, L., Cabrera P., Dandolova, I., Fernandez, E., Filipovič, M., Hradecky, I., Koch-Nielsen, I., Maas, R., Rubio, M. J., Zidi, D. (2005), *The Changing Profiles of Homeless People: Still Depending on Emergency Services in Europe*. Brussels: Feantsa, European Observatory on Homelessness.
- Meert, H., Edgar B., Doherty J. (2004), Towards an Operational Definition of Homelessness and Housing Exclusion: Paper presented at the ENHR Conference Housing, Growth and Regeneration. <http://www.enhr2004.org> (3. 3. 2005).
- MOP (Ministrstvo za okolje in prostor): Predlog popravka stanovanjskega zakona. http://www.gov.si/mop/zakonodaja/zakoni/prostor/predlog_stanovanjski.pdf (3.5.2006).
- Nacionalni akcijski načrt o socialnem vključevanju (2004–2006). Republika Slovenija. Ljubljana, julij 2004. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. <http://www.mddsz.gov.si> (8.3.2006).
- Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005 (2000). *Uradni list RS*, 31-1442/2000: 3777–3787.
- Nacionalni stanovanjski program (NSP) 2000, *Uradni list RS*, 43/2000. <http://www.uradni-list.si> (18. 11. 2006).
- Neale, J. (1997), Homelessness and Theory Reconsidered. *Housing Studies*, 12, 1: 47–62.
- Parsons, W. (1999), *Public Policy: An Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Popis prebivalstva 2002. <http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm> (2. 11. 2006).

- Poročilo o delovanju nacionalne varčevalne sheme 2005. [Http://beta.mandatela.si/www.stanovanjskisklad-rs.si/porocilo_o_izvajanju_nsvs_2006.pdf](http://beta.mandatela.si/www.stanovanjskisklad-rs.si/porocilo_o_izvajanju_nsvs_2006.pdf) (2. 11. 2006).
- Razpotnik, Š., Dekleva, B. (2005), Kralji ulice: Prehodno poročilo o poteku akcijske raziskave. *Socialna pedagogika*, 9, 3: 265–300.
- Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006-2010. *Uradni list RS*, 39/2006. [Http://www.uradni-list.si](http://www.uradni-list.si) (18.11.2006).
- Smolej, S., Nagode, M. (2005), *Spremljanje izvajanja inovacij na področju socialnega varstva in koordiniranje s tem povezanih akcij*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo (končno raziskovalno poročilo).
- Stanovanjski zakon 2003. *Uradni list RS*, 69/2003. [Http://www.uradni-list.si](http://www.uradni-list.si) (18. 11. 2006).
- Stanovanjski zakon 1991. *Uradni list RS*, 18/1991. [Http://www.uradni-list.si](http://www.uradni-list.si) (18. 11. 2006).
- Tosi, A. (2005), Defining Homelessness: Between Theoretical Attitudes and Social Construction. SFI Seminar, Copenhagen (neobjavljeno).
- Trbanc, M., Boskic, R., Kobal, B., Rihter, L. (2003), *Social and Economic Inclusion of Deprived Groups: Possible Measures to Increase the Employability of the Most Vulnerable Categories of Long-Term Unemployed and Inactive People*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (poročilo o raziskavi).
- Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij: Letno poročilo 2005. [Http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/lp_2005_M_1A.pdf](http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/lp_2005_M_1A.pdf) (10.11. 2006).
- Uredba o metodologiji za oblikovanje najemnin v neprofitnih stanovanjih ter merilih in postopku za uveljavljanje subvencioniranih najemnin, sprejeta 2004, v veljavi od 1. 1. 2005. [Http://www.gov.si/mop/zakonodaja/zakoni/prostor/predlog_stanovanjski.pdf](http://www.gov.si/mop/zakonodaja/zakoni/prostor/predlog_stanovanjski.pdf) (12. 9. 2006).
- Zakon o socialnem varstvu 1992. *Uradni list RS*, 54/92, 36/2004. [Http://www.uradni-list.si](http://www.uradni-list.si) (18. 11. 2006).
- Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju. *Uradni list RS*, 20/2004. [Http://www.uradni-list.si](http://www.uradni-list.si) (18. 11. 2006).